

2025, Vol. 6(2), 507-528
© The Author(s) 2025
Article reuse guidelines:
<https://dergi.bilgi.edu.tr/index.php/reflektif>
DOI: 10.47613/reflektif.2025.229
Article type: Research Article

Received: 26.03.2025
Accepted: 18.06.2025
Published Online: 21.07.2025

Müzeyyen Yeşim Yorulmaz*

Sanatçıların Eserlerinde Travmatik Deneyimlerin Aktarımı ve Toplumsal Belleğe Katkıları

The Transfer of Traumatic Experiences in Artists' Works and Their Contributions to Social Memory

Öz

Toplumlar, tarihsel süreç içinde çeşitli travmalara maruz kalmışlardır. Bu travmalar, savaşlar, doğal afetler, salgın hastalıklar, ekonomik krizler, soykırımlar ve siyasi olaylar gibi birçok etkenle şekillenmiş ve hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kalıcı izler bırakmıştır. Bu travmaların sanatsal ifade biçimlerine yansımaları ve toplumsal travmaların sanattaki yeri oldukça önemlidir. Bu çalışma, sanatçıların toplumsal travmaları yapıtlarına nasıl yansıttığını, bu yapıtların toplumsal belleğe katkılarını ve izleyiciler üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, sanatçıların travmatik olayları ve süreçleri nasıl sanatla aktardığı, kullanılan teknikler ve ifade biçimleri üzerine bir inceleme yapılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak, tarihsel sanat eserleri ve sanatçıların biyografik analizleri kullanılmıştır. Eserler, içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve sanatçıların toplumsal travmalarla nasıl yüzleştiklerini, bu yüzleşmeyi izleyiciyle nasıl paylaştıkları ortaya konmuştur. Sanatçılar, travmaları yalnızca kişisel bir deneyim olarak değil, toplumsal bir sorumluluk ve bilinç oluşturma aracı olarak da işlemektedirler.

507

Abstract

Throughout history, societies have been subjected to various forms of trauma. These traumas, shaped by factors such as wars, natural disasters, pandemics, economic crises, genocides, and political events, have left lasting marks on both individual and collective levels. The reflections of such traumas in artistic expressions and the role of social trauma in art are of significant importance. This study aims to examine how artists convey collective traumas through their works, how these works contribute to social memory, and their impact on audiences. The research investigates how artists represent traumatic events and processes through art, focusing on the techniques and forms of expression employed. As data collection methods, historical artworks and biographical analyses of artists were utilized. The works were analyzed using content analysis, revealing how artists confront social traumas and how they share these confrontations with the audience. Artists approach trauma not only as a personal experience but also as a means of generating social awareness and fulfilling a collective responsibility.

Anahtar Kelimeler

Travma, toplumsal bellek, sanat

Keywords

Art, plastic arts, art history, sociology of art

* İstanbul Atlas Üniversitesi, yesimyorulmaz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3457-6529.

Giriş

Sanat, toplumsal travmaların görünür kılınmasında ve bireylerin bu travmaları anlamlandırarak kolektif belleğe katkıda bulunmasında önemli bir araçtır. Sanatçılar, travmatik olayları eserlerinde işleyerek bireylerin geçmişle yüzleşmesini sağlamakta ve bu süreç toplumsal empatiyi artırmaktadır. Sanatçılar, savaşlar, soykırımlar, çevresel felaketler ve diğer kitlesel trajediler gibi travmatik deneyimleri sanatsal bir dille aktararak, bu olayların unutulmamasına ve gelecek nesillere aktarılmasına katkıda bulunmaktadır. Travmatik olayların sanatsal temsili, bireylerin ve toplumların bu deneyimlerle başa çıkmasına, duygusal ve zihinsel iyileşme süreçlerine destek olmasına yardımcı olmaktadır.

Toplumsal travmalar, toplumların maruz kaldığı, iz bırakan ortak acıları ifade eden bir tanımdır. Savaşlar, doğal afetler, siyasi baskılar, toplumsal eşitsizlikler gibi çeşitli nedenlerle ortaya çıkan bu olgu, sanatçıların yapıtlarında da kendisini göstermektedir. Travmatik olaylara maruz kalan topluluklar, maddi manevi zarar görmekte birlikte, travma unsurları ortadan kalksa da etkileri uzunca bir süre nesilden nesile aktarılabilmektedir. Toplumsal travmalar, toplumlarda derin yaralar açan, sosyal, kültürel, psikolojik, ekonomik dengelerin sarsıldığı ve etkilerinin uzunca süre devam ettiği kolektif bir deneyimdir.

508

Savaş, doğal afetler ve soykırım gibi toplumsal travmalar, hayatta kalan bireylerde çok yönlü ve derin izler bırakmaktadır. Bu tür travmatik deneyimler, bireylerde fiziksel, psikolojik ve sosyokültürel düzeyde çeşitli semptomlara yol açmaktadır. Fiziksel düzeyde, kronik ağrı, yorgunluk ve somatik şikayetler sıklıkla görülürken; psikolojik düzeyde ise travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete, disosiyatif bozukluklar ve kişilik değişiklikleri gibi tanısal kategorilere uygun belirtiler ortaya çıkmaktadır. Travma mağdurları, hayatta kalma suçluluğu, suçluluk duygusu, öfke, güvensizlik, yalıtılma ve sosyal ilişkilerde zorluk gibi duygusal deneyimler yaşamaktadırlar. Bu durum, mağdurların öz-kavramını, kimliklerini ve yaşam anlamını sorgulamalarına neden olmaktadır. Ayrıca, travmatik deneyimlerin nesiller arası travma olarak aktarılması ile sonraki nesiller üzerindeki etkileri de önemli bir araştırma konusudur. (Danieli, 1998, s. 691)

Geçmişten günümüze sanatın geçirmiş olduğu süreç içerisinde sanatçılar her zaman içinde buldukları koşullardan etkilenmiş ve bunu sanat eserlerine yansıtmışlardır. Sanatçıların içinde yaşadıkları toplumları doğrudan etkileyen ya da geçmiş nesillerden yaşadıkları döneme sirayet eden olumsuz deneyimleri yapıtlarına aktarmaları, yaşanan gerçeğin sorgulanmasına hizmet etmektedir.

Travmatik olayların sık sık gün yüzüne çıkıyor oluşu, geçmişe ait olayları yaşanan ana aktarmaktadır. Bellek, bunun akabinde travma olgusunu ve travmatik hikayelemeyi peşi sıra getirmektedir. Bellek, toplumsal ve kişisel hatırlamalar aracılığı ile travmatik geçmişi ana taşıma konusunda aracılık yapmaktadır. (İbrişim, 2017)

Sanatçılar toplumsal travmalara yapıtlarında yer vererek acılardan ders alma, görünür kılma ve toplumsal farkındalık yaratarak daha geniş kitlelere ulaşma konusunda önemli bir rol üstlenirler. Travmanın sosyokültürel, psikolojik ve fiziksel etkilerini sanatsal ifade biçimleri ile ele alarak travma mağdurları için iyileşme, yüzleşme görevi üstlenirken, geniş kitlelerde empati ve bilinç oluşturmaktadır. Sanatçılar bu tür travmatik olayların yarattığı etkileri sembolik yollarla işlerken, bireysel ve toplumsal hafızanın korunmasına katkıda bulunmaktadır. Böylece travmatik deneyimlerden edinilen tecrübelerin, çıkarılacak derslerin üzerlerinin kapatılması engellenip, mağdurların yaşadığı duygusal ve psikolojik süreçlere dikkat çekerek, toplumda şefkat ve dayanışma duygularını besleyerek, yapılan hatalardan da ders alınması konusunda önemli etkiler sağlamaktadırlar

Çalışmanın Problemi, Amacı ve Önemi

Bu çalışma, sanatın toplumsal travmaların aktarımında nasıl bir rol üstlendiğini araştırmaktadır. Sanatçılar, toplumsal travmaları yapıtlarına yansıtarak, geçmişte yaşanan olayları görünür kılmakta, izleyicilerde farkındalık yaratmakta ve travma mağdurlarının iyileşme sürecine katkıda bulunmaktadır. Çalışmanın amacı, sanat eserlerinin travmatik deneyimlerin hatırlanması ve kolektif bellek oluşumu açısından işlevlerini değerlendirmektir. Ayrıca, sanatın bireysel ve toplumsal düzeyde travmaları işleyerek empati ve bilinç oluşturma süreçlerine nasıl katkı sağladığı üzerinde durulmaktadır.

Kapsam, Sınırlılıklar ve Varsayımlar

Bu çalışmada, savaşlar, soykırımlar, doğal afetler ve çevresel felaketler gibi çeşitli toplumsal travmalar ele alınarak, bunların sanat eserlerindeki temsili incelenmektedir. Çalışma, Pieter Bruegel, Otto Dix, Maruki Çifti ve Christian Boltanski gibi sanatçıların yapıtlarına odaklanarak, onların travma aktarımındaki yaklaşımlarını değerlendirmektedir. Çalışmanın kapsamı, örnekleme açısından seçilen sanat eserleriyle sınırlıdır ve diğer sanatsal disiplinlerdeki temsiller üzerine derinlemesine bir inceleme içermemektedir. Çalışmanın varsayımlarından biri, sanatın toplumsal travmaların hafızada korunması ve yeniden anlamlandırılması için güçlü bir araç olduğudur.

Kuramsal Çerçeve ve Literatür Taraması

Travma ve bellek çalışmaları, sanat ve toplumsal hafıza arasındaki ilişkiyi anlamada önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Literatürde sanatın travma aktarımındaki rolüne ilişkin birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak, bu araştırma, sanatçıların travmatik olayları temsil etme biçimlerini daha detaylı inceleyerek literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Özellikle

Otto Dix'in savaşın yıkıcılığını betimleyen eserleri, Pieter Bruegel'in toplumsal kaosu yansıtan çalışmaları, Maruki çiftinin *Hiroşima Panelleri* ve Christian Boltanski *Personnes* gibi örnekler üzerinden sanatın travmatik olayları ele alış biçimleri değerlendirilip sanatçıların travmaları algılama ve aktarış biçimlerinin kritiği yapılmaktadır.

Sanatçılar toplumsal travmalara yapıtlarında yer vererek acılardan ders alma, görünür kılma ve toplumsal farkındalık yaratma konusunda önemli bir rol üstlenirler. Travmanın sosyokültürel, psikolojik ve fiziksel etkilerini sanatsal ifade biçimleriyle ele alarak, travma mağdurları için iyileşme ve yüzleşme sürecine katkıda bulunurlar. Bu çalışma, sanatın bu işlevlerini analiz ederek, travmatik olayların sanatsal temsillerinin bireysel ve kolektif bellek üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Toplumsal Travmalar ve Toplumsal Bellek

İnsanlık tarihi boyunca, toplulukları derinden sarsan ve etkileri kuşaklar boyunca süren acılar, felaketler ve trajik olaylar yaşanmıştır. Bu tür deneyimler, toplumsal travmalar olarak kolektif bellekte kalıcı izler bırakmıştır.

510

Toplumsal bellek, bireylerin kendi deneyimlerine dayanmayan, ancak kültürel yapıtlar aracılığıyla edindikleri geçmişe dair bilgi olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda toplumsal olarak şekillendirilen bireysel hafıza, toplumsal etkileşim için kullanılan kültürel biçimler ve bu kültürel biçimlerin bireysel hafızanın inşasında oynadığı rol öne çıkan üç temel unsurdur. (Schudson, 1997)

Travmatik olaylar, sıradan zorlukların çok ötesinde, insanın hayattaki denge ve uyumunu derinden sarsan deneyimlerdir. Bu olaylar, sıklıklarıyla değil, kişi üzerinde yarattığı yıkıcı etkileriyle öne çıkarlar. Hayatın veya bedensel bütünlüğün tehlike altında olduğu, şiddet ve ölümün gölgesinde geçen bu deneyimler, insanı çaresizliğin uçurumuna sürüklemektedir. Travmanın ortak paydası, yoğun korku, çaresizlik, kontrolü kaybetme hissi ve yok olma tehdididir. Bu tür olaylar, insanın felaket karşısında gösterdiği tepkileri tetikleyen derin psikolojik izler bırakır. (Herman, 2016, s. 112)

Karmaşık ve anlamlandırılması zor bir dünya karşısında bireyin iç dünyasındaki çalkantılar sıklıkla işlenir. Bu çalkantılar, bireyin zihinsel ve ruhsal bütünlüğünü sarsan derin yaralar veya travmatik deneyimlerle tetiklenir. Böyle bir durumda, bireyin geçmişe dair anıları da olumsuz etkilenir. Geçmişin akışı kesintiye uğrar, anılar parçalanır ve süreklilik bozulur. Bu durum, modernist edebiyatta anlatım sürecinin merkezine 'geçmiş-bellek-travma-anlatı' ilişkisini oturtur. Yani modernist yazarlar, bu ilişkiyi sorgulayarak, travmatik deneyimlerin bireyin anlatı dünyasını nasıl şekillendirdiğini ve geçmişin nasıl yeniden inşa edildiğini mercek altına alırlar. (İbrişim, 2017)

Modernist edebiyatın merkezine oturan "geçmiş-bellek-travma-anlatı" ilişkisi, bireyin travmatik deneyimlerinin anlatı dünyasını nasıl şekillendirdiğini ve geçmişin nasıl yeniden inşa

edildiğini ele alırken, bu anlatılar sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal bir boyutta da işlenmektedir. Bireyin travma sonrası yaşadığı zihinsel ve ruhsal çalkantılar, anıların parçalanması ve sürekliliğin bozulması gibi süreçler, yalnızca travmayı doğrudan yaşayan bireylerle sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda bu tür olaylara tanık olanlar, toplumun genelinde de derin izler bırakabilmektedir. Toplumsal travma, bireysel travmalarda görülen korku, endişe, çaresizlik ve yalnızlık gibi duyguların, geniş kitleler tarafından yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu travmalar doğru regüle edilmediği sürece toplumun dinamiklerini olumsuz yönde etkileme riski taşımaktadır.

Sanatçılar, bireysel ve toplumsal travmanın çok katmanlı yapısını ele alarak bu deneyimlerin estetik temsillerini üretmektedir. Travmanın doğası gereği parçalanmış olan anıların yeniden bir araya getirilmesi, sanat aracılığıyla hem bireysel hem de kolektif bir anlamlandırma sürecine dönüşmektedir. Bu eserler, geçmişle yüzleşme ve hafıza mekanizmalarını harekete geçirmenin yanı sıra, travmanın doğurduğu korku, çaresizlik ve yabancılaşma gibi duygulara dair bir bilinç oluşturmaktadır. Böylelikle sanatçılar, yalnızca travmatik deneyimlerin pasif bir anlatıcısı değil, aynı zamanda bu süreçlerin eleştirel bir yorumcusu ve dönüştürücü bir gücü olarak toplumsal hafızanın şekillenmesine katkıda bulunur. İster doğrudan yaşanan bireysel travmalar, isterse toplumu sarsan geniş çaplı travmatik olaylar olsun, sanatçılar bu duygusal ve zihinsel sarsıntıları kendi yorumları vasıtasıyla ifade etmektedirler. Modernist edebiyatın bireysel travmalara odaklanması gibi sanatçılar da hem bireysel hem de toplumsal çalkantıların tetiklediği bu yoğun duyguları eserlerine taşımaktadırlar. Bu bağlamda, sanatçılar sadece kendi iç dünyalarındaki çalkantıları değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde yaşanan travmaların da tanığı olarak, korku, öfke, kayıp ve acı gibi duyguları kendi üslupları ile yorumlayarak görünür kılarak geniş kitlelere hitap etmektedirler.

Travmalar yalnızca olayı doğrudan yaşayan bireyleri değil, aynı zamanda bu olaylara tanık olanları da etkileyerek topluma yayılabilir. Bu tür deneyimlerin ardından bazı toplumlarda ortaya çıkan durumlar, bireysel travmalarla benzer semptomlara yol açabilir. Korku, endişe, çaresizlik, kayıp duygusu, öfke, acı ve yalnızlık gibi birçok duygu geniş kitleler halinde yaşanabilir. (Çopur & Gencer, 2015)

Toplum, zamanla gerçekleşen etkileşimler sonucu evrilen ve kültür ile toplumsal güvenliğin temellerini oluşturan değerler, gelenekler, ahlaki normlar ve insani bilince dayalı yapı taşlarına sahiptir. Toplumsal travmanın, bu yapıların bir parçası olan toplumun kendine ve diğer topluluklara yönelik algılarını ve dünya görüşünü sarsabilecek bir olgu olmaktadır. Elbette, travma öncesi ve sonrası koşullar ile çevresel faktörler, olayın etkilerinin nasıl geliştiğini, bu etkilerin boyut ve yoğunluğunu belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle, tekrarlayan afetler, savaş, terör, politik şiddet ve ayrımcılık gibi süregelen travmatik durumlar söz konusuysa, yani yaşamsal veya ruhsal bütünlüğe yönelik tehdit devam ediyorsa hem travmadan doğrudan etkilenen bireylerde hem de toplumsal düzlemde onarılması çok daha zor yaralar açılabilir. Bazı durumlarda, toplumda güvenliği sağlamakla sorumlu olan mekanizmaların, bu yaraları sarmak yerine daha da derinleştirdiği görülmektedir. Bu meka-

nizmaların böyle bir tutum sergilemesi, travma yaşamış bir toplumda bir kez daha travmanın ortaya çıkmasına ve derin bir güvensizlik duygusunun oluşmasına neden olmaktadır. (Çopur & Gencer, 2015)

Toplumsal travmanın toplumun değerleri ve gelenekleri üzerinde yarattığı derin etkiler, bireylerde ayrı ayrı izler bırakmaktadır. Sanatçılar ise bu travmatik deneyimlerden etkilenen bireyler olarak, yaşadıkları veya gözlemledikleri travmaları eserlerine yansıtarak, toplumsal travmayı ele alış biçimleri ile hem kişisel hem de toplumsal düzeyde bir ifade alanı oluşturmaktadır. Sanat, travmanın getirdiği duygusal ve zihinsel yükü işlemek, bu süreçle başa çıkmak ve aynı zamanda toplumsal ruhsal bütünlüğün tehdit altında olduğu durumlarda travmatik etkilerin açığa çıkarılmasına ve ruhsal bütünlüğün korunmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca sanatçılar çoğu zaman toplumda güvenliği sağlamakta sorumlu mekanizmaların yarattığı güvensizlik ortamını ve bu mekanizmaların travmaları derinleştiren tutumlarını eleştirerek, toplumsal bilinci arttırmaya yönelik destek görevi üstlenmektedir. Bu bağlamda, sanatçılar hem bireysel hem toplumsal travmaların sanat aracılığıyla işlenmesi ve iyileşme süreçlerine katkıda bulunulması açısından önemli bir rol oynamaktadırlar.

Toplumsal olarak paylaşılan ortak acıların deneyimlenme biçimi, toplumun ruhsal yapısını da şekillendirmektedir. Bir toplumun bireyelerinin geçmişlerini ortak anlamlarla hatırlamalarına “kolektif hafıza” adı verilmektedir. Toplumun, bireyler gibi kendi yaralarını sarabilmesi için yaşanan olayları ve bu olaylar karşısında geliştirdiği tepkileri hafızasında bir yere konumlandırması önem arz etmektedir. Hem travmadan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen bireyler hem de etkilenmemiş olanlar ile toplumsal yapıyı oluşturan çeşitli sistemler, kuruluşlar ve devletin, yaşanan olaya ilişkin sergilediği tutum ve bakış açısı, bu anlamlandırma sürecinin yönünü belirlemede kritik rol oynamaktadır. (Paker, 2014)

Travma, ölümle karşılaşma mıdır yoksa hayatta kalmanın devam eden deneyimi midir? (Caruth, 2026)

Sanatçılar, eserleriyle toplumsal hafızanın inşasına ve travmatik olayların anlamlandırılmasına çok yönlü katkılarda bulunmaktadır. Tanıklık etme ve unutulmayı engelleme işleviyle geçmişi görünür kılan sanat, aynı zamanda empati ve duygusal bağ kurma yoluyla bireyelerin olaylarla ilişkilmesini sağlamaktadır. Resmi tarihin dışında kalan bireysel ve toplumsal hikayelere yer vererek çoğul bir anlatı oluştururken, eleştirel bir yaklaşımla travmaya neden olan yapıları sorgulamaktadır. Metaforlar ve semboller aracılığıyla karmaşık deneyimleri daha anlaşılır kılarken iyileştirme ve uzlaştırma süreçlerine katkıda bulunmaktalar. Böylece sanatçılar, yalnızca geçmişin kaydını tutmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun kolektif anlam arayışına ve geleceğe dair yeniden inşa çabalarına da yön verirler. Bu yapı üzerinden seçili sanatçılar ve yapıtları üzerinden örneklemelerle, sanatçıların toplumsal travmaları nasıl ele aldıklarını inceleyelim.

Pieter Bruegel

Pieter Bruegel I (1525–1569), yaygın olarak Yaşlı Pieter Bruegel olarak bilinmektedir, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda dört nesil boyunca faaliyet gösteren büyük ve önemli bir güney Hollandalı sanatçı ailesinin en büyük üyesidir. Hollanda'nın yayıncılık merkezi ve canlı bir ticari başkent olan Antwerp'te uzun süre ikamet eden Bruegel, geleneksel konulara insanileştirici bir ruh getirmiş ve cesurca yenilikler katmış bir sanatçıdır. (Wisse, 2002) Bruegel'in yapıtları, yalnızca biçimsel ve tematik özellikleriyle değil, aynı zamanda ait olduğu dönemin sosyo-politik ve kültürel dönüşümleriyle birlikte, sanatçının bu dönüşümleri yansıtmaya biçimi açısından da oldukça önemlidir.

Bruegel'in yaşadığı dönem, Orta Çağ'ın sona erip Erken Rönesans'ın başladığı, Batı Avrupa'da Aydınlanma düşüncesinin filizlendiği, Reform hareketlerinin ve buna bağlı çatışmaların yoğunlaştığı çalkantılı bir zaman dilimidir. Katolik Kilisesi ile Protestanlık arasında yaşanan mezhep savaşları, dinsel isyanlar, siyasal istikrarsızlıklar ve infazlar, toplumların kolektif belleğinde derin izler bırakmıştır. (Burke, 2001) Bu bağlamda Bruegel'in eserlerini değerlendirirken, yalnızca ikonografik unsurlar değil, aynı zamanda bu tarihsel kırılmaların sanat aracılığıyla nasıl temsile dönüştüğü de önemlidir.

Bruegel, İtalyan Rönesansı'nın idealize edilmiş figüratif anlatımından farklı olarak, gündelik yaşamdan sahneleri, köylü figürlerini ve kendi coğrafyasını merkeze alarak, birey-çevre-toplum ilişkisini özgün bir biçimde yorumlamıştır. (Hagen & Hagen, 2022)

Görsel I

Pieter Bruegel, *Ölüm Zaferi*, 1562, Panel Üzeri Yağlıboya, 117 cm X 162 cm, Prado Müzesi, Madrid (<https://www.pivada.com/salgin-hastaliklarin-sanat-tarihindeki-izleri>)

Pieter Bruegel'in 1562'de resmettiği *Ölümün Zaferi* tablosu, Rönesans döneminin etkili eserlerinden birisidir. Ölümün evrenselliği, insanların çaresizliği, toplumsal çöküş gibi temaların işlendiği bu çalışma sanatçının döneminin en büyük toplumsal travması olan savaşlar ve veba salgınının işlendiği bir tablodur. Tabloda en belirgin göze çarpan iskelet ordusu ölümün, toplumsal sınıf farklılıklarına rağmen kaçınılmaz ve sonucunun eşit olduğunun birer göstergesidir. İskelet kafaları ise Memento Mori¹ öğesi olarak kompozisyonda sıklıkla yer almaktadır. Yıkılan şehir ve binalar dönemin siyasi ve sosyal kargaşasını yansıtan, toplumsal düzenin, medeniyetin çöküşünü betimlemektedir. Tablonun arka planında betimlenmiş olan çorak ve kurak manzara, doğanın dahi ölümün hakimiyeti altında olduğu, insanın vahşiliğinin doğayı dahi öldürdüğünü simgelemektedir. Eserde yer alan insan figürleri, farklı sosyal sınıf ve yaş gruplarından gelmesine rağmen, ölümün karşısında çaresiz, korkmuş şekilde resmedilmiştir. Ölümün herkesi eşitleyen ve hiçbir fark gözetmeyen evrensel bir güç olduğunun göstergesidir.

Bu tablo sadece estetik bir eser olmakla kalmayıp, aynı zamanda dönemin toplumsal travmalarını ele alıp yansıtan önemli bir belge niteliğindedir. Dönemsel travmaların sanatçı yorumları ile görselleştirilmesi, toplumsal eleştiri, bireysel başa çıkma mekanizmaları ve tarihsel belgeleme gibi farklı boyutlarıyla önemli katkılar sağlamaktadır.

Bruegel'in bu çalışması, Schudson'un (Schudson, 1997) belirttiği üzere toplumsal olarak yapılandırılan bireysel hafızayı, kültürel biçimlerle gerçekleşen toplumsal etkileşimi ve bu biçimlerin bireysel hafızanın inşasındaki rolünü bir araya getirerek, travmatik deneyimlerin kültürel temsiller aracılığıyla kolektif belleğe nasıl dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Otto Dix

Alman sanatçı Otto Dix 1891'de doğmuştur. I. Dünya Savaşı'nın çıktığı ilk yıl gönüllü olmuş ve topçu olarak savaşa katılmıştır. 1915'de Astsubay olarak atanarak ateşli otomatik tüfekler birliğine katılmış, bu nedenle ön saflarda savaşmıştır. 1918'de boynundan aldığı ölümcül yaralanma ile hastanede yatarken savaş sona ermiştir. Dix savaş boyunca günlük ve eskiz defteri tutmuştur. Bu eskiz ve anılar daha sonra elli baskıdan oluşan büyük bir eser için malzeme sağlamıştır. Dix savaştan derinden etkilenmiş, bombalanmış evlerin içinde sürünerek ilerlediğini tekrarlayan kabuslarını dile getirmiştir. Savaş ve sonrasındaki deneyimlerini ürettiği sanat eserlerinde baskın bir tema olarak görülmektedir. 1926'da Dresden'deki Kunstakademie akademisinde profesör olan Dix, Naziler iktidara gelene kadar bu pozisyonda kalmıştır. (Fulmer, 2009)

Naziler 1933'te iktidara gelene kadar bu pozisyonunu korudu. Dix'in yapıtları, Adolf Hitler'in muhafazakâr hassasiyetlerine aykırı düşmüş ve savaş karşıtı hareketlerin bir öncüsü olarak tepki çekmiştir. Bunun sonucu olarak Profesörlük görevi elinden alınarak resimleri Mü-nih'de Dejenere Sanat Müzesinde sergilenmesinin ardından imha edilmiştir. Nazi baskısından uzaklaşmak adına Konstanz Gölü kıyısına taşınmış manzara resimleri çizmeye başlamıştır.

Görsel II

Otto Dix, Der Kirieng (Savaş), Triptik, Kontroplak üzerine karışık teknik, 204 cm x 468 cm, 1929-31 (<https://albertinum.skd.museum/ausstellungen/der-krieg/>)

İkinci Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde Dix, Volkssturm²'a alınmış Reich çökerken Fransız birlikleri tarafından yakalanmıştır ve esir kampında kalmıştır. (Fulmer, 2009)

Savaşın yol açmış olduğu yıkımı bizzat içinde bulunarak deneyimleyen Dix, daha sonra yapıtlarında sıklıkla savaşın çirkin yüzünü betimlemiş, savaş karşıtı Dada hareketine yakınlık duymuştur. Yapıtlarında sadece savacın kötücül yüzünü sorgulamamış, aynı zamanda savaşın arkasındaki politik ve insani koşulları da ele almıştır.

Görsel II'de Otto Dix genellikle dinsel, kutsal temalarda kullanılan triptik panel sistemini tercih ederek savaşın yıkıcı yüzünü aktarmış böylece savaşın anlamsızlığı ve dehşeti bu paneller aracılığı ile sergilemiştir. Savaşın insanlıktan ve kutsallıktan uzak yapısını ironik bir anlatım dili ile vurgulamıştır.

Merkez panelde parçalanmış cesetler harabeler betimlenerek savaşın dehşeti tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilmiştir. Parçalanmış cesetler, yıkılmış binalar ve insanın savaş karşısındaki çaresizliği dikkat çekicidir. Bu imgeler, savaşın hem fiziksel yıkımını hem de insan ruhuna verdiği zararları simgelemektedir. Cesetler, savaşın insanları fiziksel ve ruhsal olarak nasıl çürüttüğünü sembolize etmektedir. Bedenler sadece ölü değil, adeta savaşın karanlık yüzü tarafından yok edilmiş, çürümeye bırakılmıştır. Çürümüş cesetler savaşın insanlık dışı yüzünü

vurgulamaktadır. Kaosun ortasındaki figürler bir anlamda insanın savaşa karşı duyduğu çaresizliği ve umutsuzluğu simgelemektedir. Dix burada, savaşın sadece bireyleri değil, toplumsal yapıları da yok ettiği fikrini işlemektedir. Bu sahne, savaşın sosyal yapıyı nasıl bozduğunu ve bireylerin savaşta birer nesneye dönüştüğünü simgelemektedir.

Sağ panelde, bir askerin başka bir yaralı askeri güvenli bir yere taşıması sahnesi yer almaktadır. Bu sahne, savaşın ortasında insanın gösterdiği dayanışmayı ve hayatta kalma mücadelesini simgelemektedir. Burada Dix, savaşın bireyleri insanlıktan çıkaran doğasına rağmen, insanın hala birbirine yardım etme içgüdüsüne sahip olduğunu işlemiştir. Bu panelde asker ne kadar fedakârlık yaparsa yapsın, savaştan kaçışı mümkün olmadığını vurgulamaktadır.

Alt panelde resmedilen ölü asker, savaşın nihai sonucunun ölüm olduğunu ve savaşın insana getirdiği kaçınılmaz sona işaret etmektedir. Ölü askerler bir örtüyle kaplanmış, bu da hem bir kefen hem de savaşta ölümün sıradanlaşmasının bir sembolüdür.

Tüm triptik boyunca savaşın en temel göstergesi ölüm ve yıkımdır. Cesetler, harabeler ve kaos, savaşın gerçek yüzünü açıkça gösterir. Dix, savaşın sadece fiziksel ölüm değil, aynı zamanda ruhsal ve toplumsal bir ölüm anlamına geldiğini vurgulamaktadır.

Sağ paneldeki fedakârlık sahnesi, savaşın ortasındaki insanın hala umut ve dayanışma içinde olabileceğini ima etmektedir. Ancak bu çaba bile savaşın devasa yıkıcı gücü karşısında etkisiz kalmaktadır. Merkezdeki kaotik sahne ve parçalanmış bedenler, savaşta insanların birer nesneye, metaya dönüştüğünü göstermektedir. Savaşın bireyleri nasıl nesneleştirdiğini ve kişisel değerlerini yitirdiğini ortaya koyan bu çalışma sanatçının bizzat deneyimlediği savaşın yıkıcılığını etkili bir dramatiklikte gözler önüne sermekte ve birer belge niteliğinde tüm nesillere bu vurguyu aktarmaktadır. Otto Dix'in bu triptiği savaşın birey ve toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini anlatmak için çok katmanlı semboller ve imgeler barındırmaktadır. Savaşın fiziksel ve ruhsal sonuçlarını yansıtan her detay, izleyiciyi rahatsız eden bir gerçeklikle karşı karşıya bırakmaktadır. Dix'in savaşı betimleme biçimi, savaşın kahramanlık veya zafer değil, tamamen ölüm ve yıkım getirdiğine dair birer göstergedir. Bu triptik, Otto Dix'in diğer eleştirel yapıtları gibi savaşı anlamak ve onun sonuçlarını görmek için güçlü bir görsel manifestodur. Bu da toplumları etkileyen toplumsal travmaları yapıtlarında işleyen sanat eserlerine dair etkili bir örnektir.

Maruki Çifti

Maruki Çifti toplumsal travmaları yapıtlarına aktararak ele alan Japon sanatçı çifttir. İri Maruki (1912-2000) Toshi Maruki (1912-2000) Japonya'da gerçekleşen trajedi Hiroşima ve Nagasaki kentlerine atılan atom bombasının yarattığı travmayı ele aldıkları "*Hiroşima Panelleri*" isimli yapıtları ile tanınmış ancak sadece Japonya'nın maruz kaldığı felaketleri değil insanlık tarihindeki diğer kitlesel travmaları ele alan duyarlı iki sanatçıdır.

Görsel III

Iri Maruki, Toshi Maruki, Hiroşima Paneli (Yangın), 1950 (<https://www.easyframe.co.uk/NewsArticle/iri-toshi-maruki>)

Hiroşima ve Nagazaki’de hayatını kaybeden 300.000’den fazla insanın tarif edilemez acılarını derinden etkileyen bir şekilde resmeden Hiroşima Panelleri, karı koca ikili Iri ve Toshi Maruki tarafından 32 yıllık bir süre zarfında çizilmiştir.

Iri, Hiroşima’da doğdu ve bombalamada birçok aile üyesini kaybetti. Eşi Toshi ile üç gün sonra şehre vardıklarında, her ikisini de hayatlarının geri kalanında rahatsız eden korkunç, tarifsiz bir yıkımla karşılaştılar. Bu sahneleri resimlere aktarabilmek, onların acı dolu anılarıyla yaşamayı öğrenmelerini ve insan eliyle yapılmış bu yıkıcı felakete tanıklık etmelerini sağlamıştır. (Sullivan & Croonquist, 2015)

Sanatçı çiftin en bilinen eserlerinden biri olan “*Hiroşima Panelleri*”, atom bombalarının Hiroşima ve Nagazaki’de yarattığı yıkımı ve dehşeti resmeden geniş çaplı bir sanat serisidir. Bu eserlerde yanmış bedenler, acı çeken insanlar ve savaşın toplumsal ve bireysel üzerindeki derin yaraları, Japon mürekkep sanatı ve sulu boya teknikleri ile güçlü bir şekilde tasvir edilmiştir. Paneller, sadece Japonya’nın savaş sırasındaki acılarını değil, aynı zamanda savaşın küresel boyutta insanlığa verdiği zararları da gözler önüne sermektedir.

Bu panellerin amacı, nükleer bombaların yalnızca fiziksel yıkım değil, insan ruhuna ve toplumsal yapıya olan yıkıcı etkilerini göstermektir. Maruki çiftinin bu çalışmaları, savaşı ve şiddeti yüceltmeyen, aksine savaşın yıkıcı doğasını tüm çıplaklığıyla sergileyen barış yanlısı bir mesaj taşımaktadır. Bu nedenle, Hiroşima Panelleri, sanatsal bir ifade olmanın ötesinde, savaş karşıtı bir protesto ve barış çağrısı olarak kabul edilmektedir.

Savaştan sonra çift, *Hiroşima Panelleri* çalışmalarının yanı sıra evrensel olarak insanlarda toplumsal travmalara yol açacak pek çok olaya dair eleştirel ve dikkat çeken yapıtlar üretmişlerdir.

Bu çalışmalardan dikkat çekici olanlar ‘Nanking Tecavüzü’nü, Japon askerlerinin 1937-1938 yılları arasında yaklaşık 800.000 Çinli kadına tecavüz edip, birçoğunu eşleri ve çocukları da dahil olmak üzere yanlarındaki kişileri öldürdüğü ve bu esnada 430.000’e yakın sivil katlettiği bu trajedik olayı da resmetmişlerdir. (Dunwell, 2020)

Çift bu korkunç olayı eserlerine aktarırken insanlığın, insanlığa yapabildiği kötülüklerin, şiddetin boyutlarını derin bir empati ile aktarmışlardır. Resimlerinde, tecavüz edilen kadınların ve öldürülen sivillerin acılarını, dehşete düşmüş bedenleriyle ve insanlık dışı koşullarda hayatta kalmaya çalışan çocuklarla betimlemiştir. Bu, onların sanatlarının sadece estetik değil, etik ve politik bir ifade aracı olarak da ne kadar güçlü bir araç olarak kullandıklarının birer göstergesidir. Bu sayede olaydan haberdar olmayan izleyicilerin de bu olayın çirkinliği ile yüzleşerek haberdar olduğu ibret dolu eleştirel önemli çalışmalardır.

Benzer şekilde, Polonya’da Almanlar tarafından yönetilen bir imha kampı olan ‘Auschwitz’i de resmetmişlerdir. Auschwitz’e gönderilen 1,3 milyon kişiden 1,1 milyonu vahşet, açlık ve/veya hastalık nedeniyle idam edilmiş, öldürülmüştür. Kurbanların çoğu Yahudi, bazıları Roman veya Çingene, Polonyalı veya Rus savaş esirlerindedir. Diğerleri Avrupalı, siyahlar ve melez ırktan insanlar, eşcinseller, engelliler, Nazilerin yozlaşmış olarak sınıflandırdığı kişiler ve kendi halklarından veya istila ettikleri ülkelerin vatandaşlarından kendilerine karşı koymaya, onlara direnmeye, başkalarını saklamaya, savaş çabalarını sabote etmeye veya emirlere uymayı reddetmeye yetecek kadar cesur olanları içermektedir. (Dunwell, 2020)

Marukiler, 1956’da bir cıva zehirlenmesi felaketinin yaşandığı Japon adasındaki Minamata olayını da resmetmişlerdir.

Otuz yıldan uzun bir süre boyunca, kimya şirketi Chisso, Minamata Körfeziine tonlarca cıva dökmüştür. Çevredeki popülasyonların zehirlenmesi, binlerce malformasyon ve geri döndürülemez nörolojik bozukluk vakasına yol açmıştır, bunlar da genetik olarak gelecek nesillere aktarılmıştır. Mağdurların direnişi ve Chisso’nun sorumluluğunu kanıtlamak ve adil mali tazminat talep etmek için amansız örgütlenmeleri, üzerine belgesel gerçekleştirilmiştir. Minamata Duvar Resmi, bu anıtsal döngü içinde benzersiz bir filmidir. Belgesel yapımcısı Tsuchimoto, Minamata kurbanlarını anmak için bir duvar resmi yapmakta olan Iri ve Toshi Maruki çiftinin yaratıcı sürecini yakalamak için bir dizi belgesel gerçekleştirmiştir. Çiftin stüdyodaki çalışmalarını yerel topluluklara yaptıkları ziyaretlerle ve renk ve düzenlemeyi muhteşem bir şekilde kullanmasıyla dönüşümlü olarak gerçekleştiren bu uzun metrajlı film gerçekleştirmiştir. Sanatsal ifade gücü ile dehşetin tasviri hem fiziksel hem de plastik anlamda kolektif travmanın temsili olmuştur. (Cabo, 2024)

Chisso-Minamata hastalığı, deniz ürünlerine karışan kimyasal atıklar nedeniyle, daha sonra sadece insan nüfusuna değil, aynı zamanda bu deniz ürünlerini yiyen hayvanlara da bulaşmıştır. 2.000'den fazla kişide nörolojik rahatsızlıklara (kasları, görmeyi, duymayı ve daha fazlasını etkileyen, ayrıca felç ve ölüm) neden olmuştur, daha sonra 10.000'den fazla kişiye tazminat ödenmiş ve iddialar hala devam etmektedir. Anne karnındaki fetüslerin dahi etkilendiği, sonraki nesillere dahi zarar verebilecek bir trajedik olaydır. (Dunwell, 2020)

Çift sanatın toplumsal bilinci uyandırma gücüne inanmış ve bu uğurda pek çok çalışma gerçekleştirerek toplumsal travmaya yol açan olayları etkili ifade dilleri ile ortaya koymuş, olaylarla yüzleşme gerçekleştirmişlerdir.

Maruki çiftinin çalışmaları, sanatın toplumsal farkındalık yaratma ve çevresel adalet arayışını destekleme gücünün önemli bir örneğidir. Maruki çifti, Minamata felaketini sanatsal eserleri aracılığıyla duyurmaya katkı sağlamış ve bu trajedinin dünya genelinde fark edilmesine yardımcı olmuştur. Felaketin sadece çevresel boyutlarını değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal acılarını da görselleştirmiştir. Çiftin eserleri, kurbanların yaşadığı fiziksel ve duygusal acıyı derinlemesine hissettiren güçlü bir anlatım sunmuştur. Bu çalışmalar, halkın ve yetkililerin göz ardı ettiği bu çevre felaketine dikkat çekmiş ve olayın geniş kitlelerce duyulmasını sağlamıştır.

Faşist ideolojinin merkezinde yer alan otoriterlik, militarizm, ırksal saflık ve kolektif iradenin bireysel yaşamların önünde tutulması gibi unsurlar, Maruki çiftinin sanatında resmettiği insanlık dışı uygulamalara zemin hazırlamıştır. Auschwitz, bu ideolojik temel üzerinde yükselen bir sistemin, insan onurunu ve yaşam hakkını nasıl yok edebileceğinin en çarpıcı örneklerinden biridir. Aynı şekilde, Nanking Tecavüzü ve Minamata felaketi gibi olaylar da yalnızca bireysel suçlar ya da teknik hatalar olarak değil, insan hayatını hiçe sayan sistematik, tahakkümcü ve baskıcı düşünce yapılarına karşı güçlü eleştiriler olarak okunabilir. Maruki çiftinin eserleri, bu yönüyle yalnızca travmanın sonuçlarını belgelemekle kalmaz; aynı zamanda bu travmaların arkasındaki ideolojik şiddeti teşhir eder nitelikte yapıtlardır. Böylece, sanatın yalnızca duyarlılık oluşturma değil, aynı zamanda iktidar yapılarını eleştirme ve ideolojik çarpıklıkları görünür kılama işlevi de ortaya çıkarılmaktadır. Marukiler'in yapıtları, yalnızca felaketin tanıklığı değil, insanlığın kendi kurduğu sistemler aracılığıyla yarattığı tahribatı sorgulayan etik bir duruşun sanat yoluyla ifadesidir.

Sanatın toplumsal olaylara ve çevre felaketlerine nasıl etki edebileceğine dair önemli bir örnek olan Maruki çiftinin çalışmaları, felaketten etkilenen kişilerin sesini duyurmuş ve toplumsal bir farkındalık yaratmıştır. Bu süreçte, mağdurlara tazminat verilmesi ve olayın sorumlularının hesap vermesi için yürütülen mücadeleye de katkıda bulunmuştur. Çiftin eserleri, sadece bir çevre felaketinin belgeseli olmakla kalmamış, aynı zamanda adalet arayışının bir göstergesi niteliğindedir. Sanatın toplumsal ve çevresel değişim üzerindeki etkisi bu eserler aracılığıyla somut bir biçimde hissedilmiş ve tazminat taleplerinin karşılanması sürecine olumlu katkı sağlamıştır.

Christian Boltanski

1944 yılında Korsikalı Katolik bir anne ve Ukraynalı Yahudi bir babanın çocuğu olarak Paris'in Nazi işgalinden kurtarılmasından birkaç gün sonra doğan sanatçının doktor olan babası, Nazi yetkilileri tarafından fark edilmemek için bir buçuk yıl boyunca evlerinin döşeme tahtalarının altında saklanmak zorunda kalmıştır. Aile, savaştan sonra yıllarca travma yaşamış ve bu durum Boltanski'nin çocukluğunu derinden etkilemiştir. (Sanyal, 2010)

Tüm bu yaşadığı ve önceki nesillerden aktarılan travmalarına istinaden sanatçı, yaşamış trajedileri yapıtlarına oldukça etkili bir şekilde aktarmış ve sanat izleyicilerini de bu yaşananlara kendi yöntemi ile tanıklık etmelerini sağlamıştır.

Christian Boltanski, 2010 yılında Paris Grand Palais'de oldukça etkili bir sergi gerçekleştirmiştir.

Görsel IV

Christian Boltanski, Personnes, Grand Palais, Paris, 2010 (<https://smarthistory.org/christian-boltanski-personnes-2010/>)

Boltanski, görsel 4’de yer alan bu enstalasyonda, zemine yığılmış birbirine benzeyen ikinci el giysiler ve onları yüksek bir noktadan kavrayıp düşüren dev bir vinç düzeneği aracılığıyla kimliksizleşmiş kayıplar, insan yokluğu, toplu mezar çağrışımları gibi imgeleri etkin biçimde kullanmaktadır. Bu çalışma, özellikle savaşlar, soykırımlar ve büyük insani trajediler sonrasında ortadan kaybolan ya da kimliği belirsiz kurbanları temsil etmektedir.

Vinç sisteminin mekanik olarak rastgele seçip giysileri yukarı çekmesi, izleyicide “tanrısal bir güç” tarafından belirlenen hayatlar düşüncesini çağrıştırmaktadır, bu rastgelelik ise travmatik olaylarda kurbanın edilgenliğini, seçilemeyen kaderi somutlaştırmaktadır. Boltanski’nin kullandığı soğuk, endüstriyel sesler, boşluk duygusu ve kıyafetlerin anonimliği, izleyicide görselin ötesinde işitsel ve duygusal bir tepki yaratmaktadır. (Sanyal, 2010)

Personnes, izleyicinin yalnızca görsel bir tanıklık değil, fiziksel bir anıt mekânda doğuş deneyimi yaşamasını sağlayan alan niteliğindedir. Bu durum, sanatın yalnızca geçmiş anlatmakla kalmayıp, o geçmişin hissedilmesini sağlama gücünü de ortaya koymaktadır.

Zeminde yatan yüzlerce ikinci el giysi, geçmişte birilerine ait olmuş, ama artık kimliği belirsizleşmiş bedenlerin izlerini taşımaktadır. Tıpkı Otto Dix’in çürümüş cesetleri ya da Maruki çiftinin yanmış figürleri gibi Boltanski de izleyiciye bir travmanın sonuçlarını kişisel ama anonim yollarla deneyimlenmesini sağlamıştır. Örneklendirdiğimiz ve çalışmamıza sığmayacak kadar çok sanatçının ele aldığı olaylar ve farklı anlatım dilleri ile aktarım biçimleri, sanatın toplumsal travmaları görünür kılma özelliğinin göstergelerindedir.

Amaç

Sanat, yalnızca estetik bir üretim alanı değil, aynı zamanda tarihsel olayların duygusal, politik ve kültürel boyutlarının görünür kılındığı bir anlatı ve tanıklık biçimidir. Travmaların sanatsal temsili, bireysel hafızanın kültürel formlar aracılığıyla yeniden yapılandırıldığı süreçlerde kritik bir araç haline gelmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, farklı dönem ve coğrafyalardan sanatçı grubu Pieter Bruegel, Otto Dix, Maruki Çifti ve Christian Boltanski üzerinden, toplumsal travmaların sanat yoluyla nasıl temsil edildiğini incelemektedir. Özellikle savaşlar, soykırımlar ve çevresel felaketler gibi kolektif yıkım anlarının sanatsal anlatım yoluyla nasıl görünür kılındığı, nasıl hatırlandığı ve geleceğe nasıl aktarıldığı ele alınmaktadır.

Araştırma, sanatın yalnızca estetik bir öge olmanın ötesinde, aynı zamanda kamusal söyleme müdahale eden, tarihsel bellek üretimine katkı sağlayan, empati ve farkındalık oluşturan, hatta kimi zaman adalet ve hesap sorulabilirlik çağrılarını zemin hazırlayan bir ifade biçimi olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

Ayrıca çalışmada, sanatın yalnızca geçmiş belgeleme değil, aynı zamanda duygusal iyileşme, sosyal eleştiri ve toplumsal dönüşüm potansiyeline sahip olduğu fikrinden hareketle, sanatçıların bu dönüşüm süreçlerindeki pozisyonları da analiz edilmektedir. Bu kapsamda sanatın bir hafıza alanı, eleştirel söylem üreticisi ve travmanın nesiller arası aktarımında bir aracı olarak oynadığı rolleri değerlendirmek amaçlanmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada, sanat eserlerinde toplumsal travmaların temsiliyetini incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinin, bireylerin ve toplulukların deneyimlerini anlamaya ve yorumlamaya odaklanarak karmaşık olguları daha derinlemesine ele almaya olanak tanıyan yapısından mütevellit, sanatçıların toplumsal travmaları eserlerine yansıtma biçimlerini analiz etmek için bu yöntemin uygun olduğu değerlendirilmiştir.

Araştırmanın temel yaklaşımı, sanat eserlerinin anlam ve içerik analizine dayanmaktadır. Bu kapsamda, belirlenen sanatçıların yapıtları üzerine daha önce yapılmış akademik çalışmalar, literatür taramaları, sanat eleştirileri ve sanatçılarla yapılan röportajlar incelenmiş, belgeseller izlenmiş, sanat eserlerinin özellikleri, tematik öğeleri ve toplumsal travmalarla ilişkileri göstergebilimsel bir analizle ele alınmıştır.

Seçilen sanatçıların örneklem olarak belirlenmesinde, aşağıdaki kriterler esas alınmıştır:

Tarihsel ve toplumsal travmaların sanat eserlerine yansıtılması: Sanatçıların, savaş, soykırım, çevresel felaketler gibi travmatik olayları ele almış olmaları.

Sanatçının dönemi ve kültürel bağlamı: Farklı tarihsel ve coğrafi bağlamlarla sanatçıların eserlerinin farklı olaylar üzerinden analiz edilebilmesi.

Sanat eserlerinin toplumsal belleğe katkısı: Eserlerin toplumsal hafızayı oluşturma ve aktarma potansiyeli.

Bu doğrultuda örneklem olarak seçilmiş sanatçılar ve eserleri içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Analiz sürecinde, sanat eserlerinin tematik yapısı, semiyotik okuma yöntemi üzerinden ele alınmış, eserlerde yer alan göstergebilimsel unsurların toplumsal travmaları nasıl temsil ettiği değerlendirilmiştir. Ayrıca, sanatçıların yaşadıkları dönemin politik ve sosyal koşulları çalışmaya dahil edilerek, ancak çalışmanın konusunu dağıtmaması açısından kısıtlı tutularak yapıtların ortaya çıkış süreçleri ve etkileri üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak, bu metodolojik tercih, sanat ve toplumsal travma arasındaki ilişkinin güncel ve tarihsel boyutlarıyla anlaşılmasını sağlamaya yöneliktir. Elde edilen bulgular, sanatın toplumsal bellek ve travmaların işlenmesi konusunda nasıl bir rol oynadığını ve toplum üzerinde etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bulgular

Alternatif Bir Hafıza Alanı Olarak Sanat

Bu çalışmanın temel bulgularından biri, sanatın resmi tarih anlatılarına destek bir anlatım dili barındırmasıdır. Tarihsel kayıtlar genellikle siyasi güç ve ideolojik çıkarlar tarafından şekillendirilirken, travmaların sanatsal temsilleri, unutulmuş ya da görmezden gelinmiş olayların hatırlanmasına ve yeniden değerlendirilmesine imkân tanıyan alternatif bir bellek mekânı

yaratmaktadır. Acının, yıkımın ve dayanıklılığın görsel temsili, toplumların resmi anlatıların ötesinde, sanatçıların duygusal aktarımları ile oluşturdukları göstergelerle, olayları izleyici ile yüzleştirecek tarihe etkileşime girmelerine olanak tanır.

Bulgular ayrıca sanat eserlerinin tarihin tanıkları olarak işlev gördüğü, resmi tarih kayıtlarından daha başka yöntemlerle olayları belgelediğini göstermektedir. Çalışma, sanatın kurumsal anlatıların bıraktığı boşlukları doldurduğunu, aksi takdirde görmezden gelenebilecek ve yok sayılabilecek ders alınabilecek olayları duyular aracı ile izleyicilere aktarmaktadırlar. Bu anlamda sanatçılar, travmatik deneyimlerin kabul edilmesini ve kolektif bilinçte korunmasını sağlayarak hafızanın araçları olarak hareket etmektedirler.

Travmayı Temsil Etmede Sembolik ve Estetik Stratejiler

İncelenen eserlerde gözlemlenen önemli bir gösterge sanatçıların acıyı doğrudan tasvir etmek yerine, travmatik deneyimlerin duygusal ve psikolojik boyutlarını iletmek için parçalanmış imgeler, çarpıtılmış figürler ve alegorik kompozisyonlar seçerek semiyotik manada izleyicilerin duyguları ile buluşturmuşlardır.

Bu yaklaşım, travmanın doğrusal hafızayı ve alışılmış anlatım biçimlerini bozan bir olgu olduğu yönündeki teorik anlayışla uyumludur.

Birçok eser kayıp bedenleri, yıkılmış manzaraları, insanları temsil eden nesnelere veya belirsiz figürleri vurgulayarak kaybı, yerinden edilmeyi ve tam tarihsel iyileşmenin imkansızlığını sembolize ederek olayların dramatikliğini gözler önüne sermektedir. Bu estetik strateji, travmanın genellikle artık görünür olmayan şeylerle tanımlandığı fikrini güçlendirmekte ve olayların acı gerçekliklerini tarihsel acının temsiliinde güçlü bir görsel araç haline getirmektedir.

Sanatın Duygusal İşleme ve Sosyal Yansımadaki Rolü

Bulgular, travmanın sanatsal temsillerinin yalnızca geçmiş acıların kayıtları olarak değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik katılım mekanizmaları olarak da işlev gördüğünü göstermektedir. Travmayı tasvir ederek sanatçılar, yas tutma, anma ve tarihsel acıyla yüzleşme için alanlar yaratmışlardır.

Bireysel düzeyde, travmanın sanatsal tasvirleriyle etkileşim kurmak, izleyicilerin tarihsel acılarla ilişkili duyguları işlemesine, empati ve eleştirel düşünceyi teşvik etmelerine olanak tanımaktadır. Toplumsal düzeyde, bu tür çalışmalar kamusal söylem için katalizör görevi görmekte, toplumları geçmişteki adaletsizliklerle yüzleşmeye ve tarihsel sorumlulukları üzerine düşünmeye teşvik etmektedir.

Sanatsal temsilin bu yönü, sanatın kolektif iyileşme ve uzlaşmada rol oynadığı yönündeki çalışmanın hipoteziyle örtüşmektedir. Bulgular, travmayla ilgili sanat eserlerinin çözül-

memiş tarihi yaraları ele almanın bir yolunu sağladığını, adalet, hesap verebilirlik ve toplumsal dönüşüm hakkında konuşmaları kolaylaştırdığını göstermektedir.

Ek olarak, çalışma sanatın hem bir hafıza alanı hem de bir eleştiri alanı olarak ikili işlevini vurgulamaktadır. Travmatik olayları ele alan sanatçılar minvalinde, üç sanatçı örneği üzerinden, genel olarak travmaları yapıtlarına yansıtan sanatçılar; yalnızca geçmiş travmayı belgelemekle kalmayıp, çağdaş politik yapıları ve tarihsel anlatıları da sorgulamaktadır.

Sanat Yoluyla Travmanın Nesiller Arası Aktarımı

Sanatçıların toplumsal travmaları ele almasının katkılarında birisi de geçmiş ve gelecek nesiller arasında sanatla bir köprü görevi görerek travmatik olayların unutulmamasını sağlamalarıdır. Sanatsal temsiller, kültürel aktarımın araçları olarak işlev görerek genç nesilleri tarihi trajediler hakkında eğiterek, onları kolektif geçmişleriyle etkileşime girmeye teşvik etmektedir.

Travma temsiline duygusal ve estetik boyutlarının, tarihi olayları doğrudan deneyimlemeyen izleyiciler için daha erişilebilir ve etkili hale getirdiğini göstermektedir. Sanat yoluyla travmanın nesiller arası aktarımı, yalnızca geçmişin belgelenmesini değil, aynı zamanda bu bellek izlerinin duygusal, duygusal ve estetik düzeyde yeniden inşasını da kapsar. Özellikle savaş, soykırım, çevresel felaket ve kitlesel şiddet gibi travmatik olayların etkileri, sanat eserlerinde semboller, metaforlar ve anlatı parçalanmaları aracılığıyla sonraki kuşaklara iletilir. Bu eserler, sadece bilgi değil; aynı zamanda duygu aktarımı sağlamak ve böylece izleyici, doğrudan tanıklık etmediği bir travmayı hissederek empati kurarak anlamlandırabilmektedir.

Sanat yoluyla gerçekleşen bu aktarım biçimi yalnızca kültürel belleği değil, toplumsal etik sorumluluğu da pekiştirir. Sanatçı, travmatik geçmişin yalnızca anlatıcısı değil, aynı zamanda eleştirmeni ve dönüştürücüsüdür. Nesiller arası aktarımın en temel yönlerinden biri, sessizliklerin sanat yoluyla görünür hâle getirilmesidir. Travma çoğu zaman söze dökülemez olanı içerir. Ancak sanat, sözcüklerin yetersiz kaldığı noktada devreye girerek, imgeler aracılığıyla bu boşlukları doldurur.

Bu bağlamda sanat, travmaların hatalarını aktarmakla kalmaz, aynı zamanda izleyiciyle duygusal bir temas kurarak toplumsal empatiyi oluşturan, farkındalığı arttıran bir görev üstlenmektedir. Bu empati, yalnızca tarihsel olaylara ilişkin bir farkındalık yaratmaz aynı zamanda toplumsal barış, adalet ve hafıza politikalarına da katkıda bulunmaktadır. Sanat eserleri, yalnızca bir kuşağın değil, geleceğin de tanıkları olarak işlev görmektedir. Özellikle müzelerde, anma mekânlarında ve kamusal sanat projelerinde bu tanıklıklar kalıcılığın sürekli yeni kuşaklara aktarılan bir görev barındırmaktadır. Sanat yoluyla travmanın nesiller arası aktarımı, bireysel hafızayı kolektif hafızaya dönüştüren, duygusal izleri tarihsel bilinçle harmanlayan çok katmanlı bir süreçtir. Sanat, bu sürecin yalnızca pasif bir aktarıcısı değil, aktif bir inşa edicisi konumundadır. Geçmişin acılarına tanıklık etmek ve bu tanıklığı kuşaktan kuşağa estetik yollarla aktarmak, sanatın etik ve politik sorumluluğunun bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Çalışma, travmanın sanatsal temsillerinin tarihsel farkındalığa, duygusal katılıma ve kolektif hafızanın korunmasına katkıda bulunduğu sonucuna varmıştır. Tanıklık görevi göerek, duygusal düşünme için alanlar sağlayarak ve baskın anlatılara meydan okuyarak sanat, toplumların geçmişlerini nasıl hatırladıklarını ve onlara nasıl tepki verdiklerini şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır.

Araştırma bulguları, sanatın tarihin pasif bir yansıması değil, tarihsel bilinci ve toplumsal eleştiriyi şekillendirmede aktif bir güç olduğu fikrini desteklemektedir. Travmanın sanatsal temsilleriyle etkileşime girerek, geçmişteki adaletsizlikleri kabul edebilir ve daha düşünceli ve adil bir gelecek için sanat aracılığı ile empatik bir betimlemeye imkan oluşturulur.

Elde edilen bulgular, sanatçıların travmaları, yalnızca kişisel deneyimlerden ziyade toplumsal bir mesaj verme amacıyla kullandıklarını ve izleyiciye bu konuda bir farkındalık kazandırmayı hedeflediklerini göstermektedir. Bu çalışma, toplumsal travmaların sanatsal bir ifade biçimi olarak nasıl şekillendiğini, sanatın toplumsal belleğe nasıl katkı sağladığını ve nesiller arası empatiyi nasıl güçlendirdiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, sanatçıların yapıtları aracılığıyla toplumsal bilinçlenme sağlamaya yönelik katkıları, sanat terapisi ve eğitim politikaları açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bu bulgular, sanatın sadece estetik bir ifade biçimi olmadığını, aynı zamanda toplumsal yapıları dönüştürme gücüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, sanatçıların toplumsal travmaları sanat eserlerine aktarmalarının hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli etkileri olduğunu göstermiştir. Sanat, toplumsal düzeyde travmatik deneyimleri anlamlandırmak, duygusal iyileşmeyi desteklemek, sosyal adalet mücadelesine katkı sağlamak ve toplumsal belleği korumak için güçlü bir araç olmuştur. Toplumsal travmaları konu alan sanat eserleri, izleyicilere empati kurma, farklı bakış açılarından değerlendirebilme, farkındalık ve eleştirel düşünme gibi katkılar sağlamaktadır.

Sanat eserleri, toplumsal bellek için önemli birer arşiv görevi görmektedirler. Sanatçılar, yaşadıkları dönemin travmatik olaylarını sanat eserlerine aktararak, gelecek nesillere aktarılması gereken önemli bir miras bırakmakla kalmayıp, farklı toplumların yaşadığı travmaları kültürler arası aktarılmasına da katkı sağlamaktadır. Sanatçıların yaşanan olayları kendi yorum ve üslupları ile aktarmaları, izleyicilerin daha derin bir bağ kurmalarını sağlayarak empati duygularını tetiklemektedir. Ayrıca eserlerin farklı ülkelerde, farklı platformlarda sergileniyor olması, ele alınan travmanın belgelendirilmesi ve bu durumdan haberdar olmayan izleyicilerle yüzleştirme özelliği taşımaktadır. Bu durum toplumlar arası iletişim, empati ve farkındalık yarattığı gibi travmayı yaşayan toplumların da yaralarının sarılmasına yardımcı olmaktadır.

Sanatçıların toplumsal travmaları ele almaları, bireylerin empati ve farkındalık düzeylerini arttırarak zor deneyimlerle başa çıkma kapasitelerini yükseltmektedir. Sanatçılar bu yapıtlarla sadece çekilen acı ve kayıpları görünür kılmakla kalmaz aynı zamanda bu travmalardan

ders alınarak aynı acıları tekrar yaşamamak adına alınabilececek önlemler doğrultusunda harekete geçme bilinci aşılamaktadır.

Sanatçıların yapıtlarında toplumsal travmaları işleme, sanatın iyileştirici ve toplumlar üzerindeki değiştirici etkisi bağlamında önemli birer etken olmuştur. Bu yapıtlar sanatçı ve izleyiciler arasında oluşturdukları bağ ile toplumsal empati ağının örülmesine katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak sanatçıların toplumsal travmaları yapıtlarında ele almaları, bireysel ve toplumsal düzeyde iyileşme, yüzleşme sağlayarak toplumsal bellek bağlamında önemli bir katkı sağlamaktadır.

Çalışmada analiz edilen Pieter Bruegel, Otto Dix, Maruki Çifti ve Christian Boltanski gibi sanatçılar, farklı dönem ve bağlamlarda yaşanan savaş, felaket ve soykırım gibi travmatik olayları eserlerinde sembolik, metaforik ve alegorik stratejilerle işlemişlerdir. Bruegel'in *Ölümün Zaferi* adlı yapıtı, ölümün evrenselliği ve savaşın toplumsal çöküş üzerindeki etkisini güçlü görsel imgelerle aktarmaktadır. Otto Dix'in *Der Krieg* triptiği, savaşın fiziksel ve ruhsal tahribatını dramatik kompozisyonlarla sergileyerek izleyiciyi doğrudan yüzleşmeye zorlamaktadır. Maruki çiftinin *Hiroşima Panelleri* ise yalnızca atom bombası faciasını değil, aynı zamanda insan eliyle gerçekleştirilen sistematik felaketleri belgeleyen ve bu felaketlere karşı etik bir duruş sergileyen anlatılar sunmaktadır. Christian Boltanski'nin *Personnes* adlı yerleştirme çalışması ise, kimliksizleşme, yok oluş ve toplu kayıplar gibi temaları anonim giysi yığınları, mekanik hareketler ve soğuk endüstriyel seslerle sunarak, travmanın sadece görsel değil, bedensel ve mekânsal deneyim yoluyla da aktarılabilceğini göstermektedir. Bu örnek yapıtlar üzerinden, sanatın travmanın temsilinde sadece görselleştirici bir araç olmadığını görmekteyiz. Aynı zamanda sanatın toplumsal temsilinin, izleyiciye duygusal bir yüzleşme alanı sunduğunu ve bu yolla toplumsal iyileşmeye katkı sağladığı, bir durumun temsili değil, izleyicide travmaya dair bilinç ve empati oluşturmayı hedefleyen, toplumsal belleğe olumlu katkı sağlayan yönleri de görülmektedir. Bu bağlamda sanat, travmanın yalnızca tarihsel bir olgu olarak değil, duygusal, etik ve mekânsal bir deneyim olarak da aktarımını mümkün kılmakta; böylece sanatın toplumsal acı, kayıp ve dayanıklılık anlayışını nasıl şekillendirdiği açık biçimde ortaya konmaktadır.

Sanatçılar, travmatik olayların karmaşık yapısını çarpıtılmış figürler, parçalayıcı kompozisyonlar, metaforlar v mekânsal yerleştirmeler gibi anlatı araçlarıyla sunarak izleyicinin empatik ve eleştirel bir katılım göstermesini sağlamaktadır. Böylece sanatçılar travmaları eserlerinde ele alarak, yalnızca bireylerde değil, kolektif düzlemde de yüzleşme ve iyileşme süreçlerine dahil etmekteledir.

Sonuç olarak bu çalışma, sanatın bireysel ve toplumsal düzeyde travmaların temsilinde dönüştürücü bir güç olduğunu göstermektedir. Sanat eserleri aracılığıyla yaratılan görsel ve duygusal anlatılar, geçmişin unutulmamasını sağlayan, kolektif hafızayı besleyen ve gelecek nesiller için etik, estetik ve tarihsel bir bilinç inşa eden araçlardır. Bu durum, sanatın yalnızca estetik bir üretim değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk ve iyileşme alanı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

- 1 Memento Mori: Fani olduğunu, öleceğini hatırla.
- 2 Genç oğlanlardan ve yaşlı adamlardan oluşan ulusal bir milis gücü.

Kaynakça

- Burke, P. (2001). *Eyewitnessing: The uses of images as historical evidence*. Cornell University Press.
- Cabo, R. M. (2024, 04 28). *Centre de Cultura Contemporània de Barcelona*. 10 15, 2024 tarihinde <https://www.cccb.org/en/activities/file/representing-disaster-the-minamata-mural-by-noriaki-tsuchimoto/244154> adresinden alındı
- Caruth, C. (2026). *Unclaimed experience: Trauma, narrative, and history*. Johns Hopkins University Press. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Çopur, A. S., & Gencer, A. (2015). *Tekirdağram*. 100 08, 2024 tarihinde PDB Kişisel Gelişim Yazıları – Güz 2015 • Uzm. Psik. A. Senem Çopur & Uzm. Psk. A. Dicle Gencer: https://tekirdağram.meb.k12.tr/meb_ays_dosyalar/59/01/348119/dosyalar/2016_07/19102556_psihoekitimizartoplumsaltravma10ara15.pdf adresinden alındı
- Danieli, Y. (1998). International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma. *Springer Science Business Media, LLC*, s. 691.
- Dunwell, P. (2020). *Easy Frame*. 10 15, 2024 tarihinde Easy Frame: <https://www.easyframe.co.uk/NewsArticle/iri-toshi-maruki> adresinden alındı
- Fulmer, J. (Dü.). (2009, 02). <https://www.ottodix.org/biography/>. 10 09, 2024 tarihinde <https://www.ottodix.org/biography/> adresinden alındı
- Hagen, R. M., & Hagen, R. (2022). *Bruegel*. Taschen.
- Herman, J. (2016). *Trauma ve İyileşme: Şiddetin Sonuçları, Ev İçi İstismardan Siyasi Teröre*. (T. Tosun, Çev.) Litaretür Yayınları.
- İbrişim, D. G. (2017, 08 27). *Faulkner's Travmatik Bellek ve Geçmiş Geri Kazanma Arzusu*. 10 01, 2024 tarihinde Oggito: <https://oggito.com/icerikler/faulkner-da-travmatik-bellek-ve-gecmisi-geri-kazanma-arzusu/36216> adresinden alındı
- Paker, M. (2014). *Psiko- Politik Yüzleşmeler*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Sanyal, S. (2010). 06 17, 2025 tarihinde <https://smarthistory.org/christian-boltanski-personnes-2010/> adresinden alındı
- Schudson, M. (1997). *"Dynamics of Distortion in Collective Memory"*. London: Harvard University Press.
- Sullivan, K., & Croonquist, R. (2015, 11 23). *Hibakuska Stories*. <https://hibakushastories.org/hiroshima-panels-exhibit/> adresinden alındı
- Wisse, J. (2002, 10). Heilbrunn Sanat Tarihi . *Yaşlı Pieter Bruegel*. Stern College for Women, Yeshiva University. 10 21, 2024 tarihinde https://www.metmuseum.org/toah/hd/brue/hd_brue.htm adresinden alındı

Görsel Kaynakça

- Görsel I: Bruegel,P., *Ölüm Zaferi*, 1562, Panel Üzeri Yağlıboya, 117 cm X 162 cm, Prado Müzesi, Madrid (<https://www.pivada.com/salgin-hastaliklarin-sanat-tarihindeki-izleri>) 01-12-2024 tarihinde alındı.
- Görsel II: Dix.,O.,*Der Kiriş (Savaş)*, *Triptik*, 1929-31 (<https://albertinum.skd.museum/ausstellungen/der-krieg/15>) 01-02-2025 tarihinde alındı.
- Görsel III: Maruki. *Maruki*,T.2021, *Hiroşima Paneli (Yangın)*, 1950 (<https://www.easyframe.co.uk/NewsArticleIri-tosbi-maruki>) 11-2-2025 tarihinde alındı.
- Görsel IV: Christian Boltanski, *Personnes*, Grand Palais, Paris, 2010 (<https://smarthistory.org/christian-boltanski-personnes-2010/>) 17-06-2025 tarihinde alındı.